

บทที่ ๗

ความเป็นพลเมือง

ผศ.มงคลกิตติ์ โวหารเสาวภาคย์
ผศ.ชลธิชา จิรภักพงค์

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกนิยามและความหมายของความเป็นพลเมืองได้
๒. บอกประวัติศาสตร์และประเภทของความเป็นพลเมืองได้
๓. อธิบายแนวคิดความเป็นพลเมืองได้
๔. อธิบายแนวคิดการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี และการส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีได้
๕. วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีได้

ขอขยายเนื้อหา

- นิยามและความหมายของความเป็นพลเมือง
- ประวัติศาสตร์และประเภทของความเป็นพลเมือง
- แนวคิดความเป็นพลเมือง
- คุณลักษณะของความเป็นพลเมือง
- การพัฒนาความเป็นพลเมืองดี
- หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

๗.๑ ความนำ

ความเป็นพลเมือง (Citizenship) เป็นคำที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประชาธิปไตย ประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้ ไม่ใช่เพียงแต่มีรัฐธรรมนูญเท่านั้น แต่ประชาชนจะต้องเป็น “พลเมือง” ตามระบอบประชาธิปไตยด้วย^๑ กล่าวคือ มีสมาชิกของสังคมที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยมีความรับผิดชอบ เคารพสิทธิผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพกติกา ในนานาประเทศ อาทิ ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศเยอรมนีจัดให้มีการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (Civic Education) ขึ้นมา และประสบความสำเร็จในการสร้างพลเมือง จนเป็นตัวอย่างให้กับประเทศต่างๆ และปัจจุบัน การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองได้กลายเป็นปัจจัยความสำเร็จในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของประเทศต่างๆ ทั่วโลก

ความเป็นพลเมืองเป็นสถานะของการเป็นพลเมืองของสังคมของประชาชนของชาติที่มีทฤษฎี เรื่องของสัญญาของสังคม ที่ให้สิทธิและความรับผิดชอบต่อประชาชน ความเป็นพลเมืองเป็นเรื่องของการมีสิทธิ เสรีภาพ การมีส่วนร่วมทางการเมืองในชีวิตของชุมชน ในทางกฎหมายยังเป็นเรื่องที่เชื่อมระหว่างปัจเจกชนกับรัฐอีกด้วย นอกจากนี้ พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยถือว่าเป็นพลเมืองที่ต้องมีคุณสมบัติเฉพาะที่จะนำประเทศไปสู่สันติสุขด้วยวิถีประชาธิปไตย ซึ่งรวมการมีอิสรภาพ การพึ่งตัวเองได้ การมีสิทธิ การเคารพสิทธิ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เคารพกติกาบ้านเมือง ไม่ใช่ความรุนแรง มีจิตสาธารณะ เป็นต้น

๗.๒ นิยามและความหมายของความเป็นพลเมือง

๗.๒.๑ คำนิยามของคำว่า ความเป็นพลเมือง

คำว่า พลเมือง มาจากภาษาละตินว่า *CIVES* (พลเมือง) ซึ่งเคยใช้ในยุคคลาสสิกซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบประชาธิปไตยในกรีกและโรมัน ต่อมาในยุคสมัยกลางไม่ได้นำมาใช้ แต่อย่างไรก็ตาม คำว่า พลเมืองก็มีการนำกลับมาใช้อีกในช่วงของการปฏิวัติในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสในปลายศตวรรษที่ ๑๘ การเป็นพลเมืองมีหลายมิติ ซึ่งการที่จะเป็นพลเมืองได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้^๒ (๑) มีเอกลักษณ์ที่มาจากความเป็นสมาชิกของชุมชนทางการเมือง (๒) ยึดถือค่านิยมเฉพาะและอุดมคติ (๓) มีสิทธิและหน้าที่ (๔) มีส่วนร่วมทางการเมือง (๕) มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง

^๑ วรากรณ์ สามโกเศศ, การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง, มติชน ฉบับวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๕๔ (กรอปปาย) [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=22721&key=news_research Abowitz [๓ มีนาคม ๒๕๕๔]

^๒ Abowitz & Harnish, Contemporary Discourses of Citizenship, (in Review of Educational Research, 2006)

การเป็นพลเมืองเป็นบทบาทซึ่งจะต้องปฏิบัติตามจริยธรรมแบบพลเมือง (Civic Virtue) เพื่อให้บรรลุถึงการรักษาอุดมคติของการพลเมือง (Civic Ideal) ขึ้นอยู่กับอุดมการณ์ที่ใช้ในการสร้างชาติโดยเนื้อหาของจริยธรรมแบบพลเมืองขึ้นอยู่กับบริบทของสังคม อย่างไรก็ตาม บทบาทของพลเมืองคือการปกป้องสถาบันต่างๆ ที่ตอบสนองอุดมคติของการพลเมือง ทั้งนี้ ประชาธิปไตยเป็นสิ่งสำคัญที่นับว่าเป็นต้นกำเนิดของอุดมคติทางการเมืองอื่นๆ อุดมคติของการพลเมือง ยกตัวอย่างในกรณีของประเทศฝรั่งเศสกับสหรัฐอเมริกา ทั้งสองประเทศนั้นเป็นประเทศเริ่มต้นการพัฒนาของประชาธิปไตยในยุคใหม่ โดยดำเนินการปฏิวัติทางการเมืองเพื่อไปสู่การปกครองโดยประชาชนภายใต้รัฐธรรมนูญ สำหรับประเทศอเมริกานั้น อุดมคติของการพลเมืองที่ประกาศไว้ใน Declaration of Independence (1776) ว่า “มีชีวิตที่มีเสรีภาพและมีสิทธิในการตามหาความสุขของตนเอง” ส่วนประเทศฝรั่งเศส ได้มีการประกาศไว้ใน Declaration of the Rights of Man and the Citizen (1789) ว่า “อุดมคติของการเป็นพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับ เสรีภาพ หลักทรัพย์ ความปลอดภัย และมีหน้าที่ในการต่อต้านการกดขี่” ดังนั้น ชาวอเมริกาและชาวฝรั่งเศสจึงได้มีการพัฒนาจริยธรรมแบบพลเมืองที่ต่างกัน เนื่องจากสถานะที่ต่างกันของอุดมคติของการพลเมือง

“ความเป็นพลเมือง” (citizenship) ของระบอบประชาธิปไตย คือ การเป็นสมาชิก ของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่าง และเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาของสังคมของตนเอง ประเทศที่ปกครองโดยระบอบประชาธิปไตยจึงให้คุณค่าของคุณสมบัติของ “ความเป็นพลเมือง” ค่อนข้างมาก^๓

๗.๒.๒ ความหมายของความเป็นพลเมือง

คำว่า “พลเมือง” มาจากภาษาละตินว่า *cives* (พลเมือง)^๔ อาจจะเป็นคำที่ไม่คุ้นหูมากนักสำหรับคนส่วนใหญ่ ต่างจากคำว่า “ประชาชน” และ “ราษฎร” ซึ่งมาจากคำว่า *Citizen* ในภาษาอังกฤษ หรือ *citoyen* หรือ *bourgeois* ในภาษาฝรั่งเศส หรือ *Bürger* ในภาษาเยอรมัน พลเมืองมีความหมายและความเป็นมายาวนานตามที่เราได้เจอนำมาในยุโรปตั้งแต่สมัยกลาง^๕ ที่มักจะใช้หรือได้ยินกันนักโดยทั่วไป ในความเป็นจริง คำว่าพลเมืองใช้เพื่อสื่อให้เห็นถึงสมาชิกของชุมชน ซึ่งมีสิทธิและหน้าที่ในฐานะสมาชิกชุมชนการเมือง ที่สำนึกไปกว่าการเป็นเพียงประชาชนผู้รอรับประโยชน์ภาครัฐ

^๓ คณะกรรมการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยตามวิถีรัฐธรรมนูญ, ถอดบทเรียน “แบบอย่างที่ดีในการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง : มิติในประเทศและมิติของอาเซียน”, ใน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/ac/download/article/article_20170626142634.pdf, หน้า ๑๑.

^๔ ถวิลวดี บุรีกุล, รัชวดี แสงมะหะหมัด, Eugenie Merieau, Michael Volpe, “ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand)”, สรุปรการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๑๓ เรื่อง ความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตยไทย, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙๒.

^๕ กิตติศักดิ์ ปรกติ, “ความสำคัญของพลเมืองต่อการพัฒนาประชาธิปไตย”, เอกสารประกอบการอภิปราย, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อัสสัมชัญ), หน้า ๖.

เท่านั้น ดังนั้น ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “ประชาชน” (People) “ราษฎร” (Subject) และ “พลเมือง” (Citizen)^๖ สามารถอธิบายความแตกต่างได้ ดังนี้

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้ให้ความหมายของคำว่า “พลเมือง” (Citizen) หมายถึง หมู่คนที่เป็นของประเทศใดประเทศหนึ่ง คำว่า พลเมือง แปลว่า กำลังของเมือง หมายถึง คนทั้งหมดซึ่งเป็นกำลังของประเทศ ทั้งในทางเศรษฐกิจ การทหาร และอำนาจต่อรองกับประเทศอื่น^๗ โดยพลเมืองจะมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ มีอิสรภาพในการเลือกวิถีชีวิต มีสิทธิ เสรีภาพอย่างเสมอภาคกัน แต่ต้องคำนึงถึงสิทธิของเจ้าของประเทศคนอื่นด้วย ควบคู่กับความรับผิดชอบต่อนอง ผู้อื่น และสังคม^๘ ขณะที่คำว่า ประชาชน (People) จะหมายถึง พลเมือง สามัญชนทั่วๆ ไป หรือคนของประเทศ^๙ คนที่รวมกันในฐานะเป็นชาติ เป็นเจ้าของอำนาจ หรือคนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง (non-ruler)^{๑๐} ส่วนคำว่าราษฎร (Subject) จะแปลว่า คนของรัฐ ที่เป็นพลเมืองของประเทศ^{๑๑} คนที่ยอมสยบต่ออำนาจ ตามความหมายเดิม หมายถึง สามัญชน คือคนที่ไม่ใช่ขุนนาง เช่น สังคมไทย สมัยโบราณประชาชนจะเป็นไพร่หรือทาสเกือบทั้งหมด พอมาถึงช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการแผ่นดินครั้งใหญ่ มีการเลิกทาส จึงทำให้ประชาชนกลายเป็นราษฎรที่ไม่ต้องรับใช้เจ้าขุนมูลนาย และมีสถานะทางกฎหมายเทียบเท่ากันในความหมายคือ “ผู้ที่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐและต้องปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมืองเช่นเดียวเหมือนกันหมด”^{๑๒}

ขณะที่คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (กนป.)^{๑๓}ให้คำนิยามว่า “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยแตกต่างจากพลเมืองของระบอบอื่นที่พลเมืองจะมี “คุณสมบัติ” ใดๆ จะเป็นไปตามที่ผู้มีอำนาจประสงค์จะให้เป็น ขณะที่ระบอบประชาธิปไตย เจ้าของอำนาจสูงสุดคือประชาชน ดังนั้นประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจจึงกำหนดชีวิตตนเองได้ “ประชาชน” ในระบอบประชาธิปไตยจึงแตกต่างหลากหลายได้ เมื่อแตกต่างหลากหลายได้จึงต้องเคารพซึ่งกันและกัน และใช้กติกาในการแก้ปัญหา จึงจะสามารถอยู่ร่วมกันและปกครองกันตามวิถีทางประชาธิปไตยได้

^๖ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองของพลเมือง : สู่สหัสวรรษใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๙.

^๗ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐.

^๘ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education), (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๕). หน้า ๖ และ ๓๐.

^๙ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน / บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๗๐๓.

^{๑๐} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองภาคพลเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา/สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๑๐๐๑.

^{๑๒} สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย, หน้า ๙-๑๐.

^{๑๓} คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (กนป.) ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี, “ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองพ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๖๑”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔-๑๖.

ดังนั้นความหมายของคำว่า “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตย จึงหมายถึง สมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพ (Liberty) และพึ่งตนเองได้ (independent) ใช้สิทธิ เสรีภาพโดยควบคู่กับความรับผิดชอบ เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกา ไม่แก้ปัญหด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ร่วมรับผิดชอบ มีจิตสาธารณะ และกระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบหรือร่วมขับเคลื่อนสังคม และแก้ปัญหาสังคมในระดับต่างๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับประเทศ ระดับอาเซียน และระดับประชาคมโลก

ส่วน ธเนศวร์ เจริญเมือง^{๑๔} ก็ได้อธิบายความหมายของพลเมืองตามแนวคิดสมัยกรีก เอเธนส์โบราณในลักษณะที่คล้ายกับ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ โดยพิจารณาได้จาก ๔ ประเด็น คือ ประเด็นแรก คำว่า พลเมือง มีใช้คำที่อยู่อย่างโดดๆ แต่เป็นคำที่คู่กับคำว่า ชุมชน การเมือง ที่กรีกเรียกว่า Polis และคนปัจจุบันเรียกว่า รัฐ (State) พลเมืองเป็นสมาชิกของชุมชน การเมืองหรือรัฐ ซึ่งหมายความว่า ได้ก็ทำตามที่มีมนุษย์มาอยู่ร่วมกัน มีการใช้อำนาจจัดการบริหารกิจกรรมต่างๆ ภายใน การเป็นคนจึงเท่ากับเป็นเรื่องการเมือง (To be human is to be political) หรืออีกอย่างหนึ่งก็คือ คนเป็นสัตว์การเมือง (Man is political animal) ความเป็นพลเมืองก็คือการเข้าร่วมส่วนในชุมชนการเมือง (Citizenship is participation in the affairs of polis) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือถ้าไม่มีพลเมืองก็ไม่มีชุมชนการเมืองหรือไม่มีรัฐ

ประเด็นที่สอง ว่าด้วยการมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ ในสมัยกรีกยุคที่ประชาธิปไตยรุ่งเรืองในนครเอเธนส์ พลเมืองมีสิทธิ (Rights) และภาระหน้าที่ หรือความรับผิดชอบ (Obligations) มีสิทธิที่จะเข้าร่วมประชุมกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตน ออกกฎหมายหรือข้อบังคับให้ทุกๆ คนปฏิบัติตาม เลือกผู้แทนเข้าไปทำงานแทนในด้านนิติบัญญัติและบริหาร และมีสิทธิที่จะออกความเห็นในเรื่องเหล่านั้น รวมทั้งเปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งที่เคยตกลงกันไปแล้ว ส่วนภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบ ได้แก่ การเข้าประชุมเพื่อออกความเห็นในกิจการต่างๆ ของรัฐ การเสียภาษี การเป็นทหารป้องกันประเทศ การเป็นสมาชิกของคณะลูกขุนเพื่อตัดสินคดีความ ตลอดจนการส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน เป็นต้น การใช้สิทธิปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ (Participation in public affairs) นั่นคือ พลเมืองเป็นผู้ที่ใช้สิทธิ และปฏิบัติภาระหน้าที่เหล่านั้น

ประเด็นที่สาม ความเป็นพลเมืองตามแนวคิดของเพลโต จะต้องมีความชอบธรรม นั่นคือมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ (Having a keen desire to become a perfect citizen) การเป็นพลเมืองที่เอาการเอางานไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นอัตโนมัติ แต่เป็นเรื่องของการปลูกฝังหรือเกิดขึ้นจากการศึกษา เพื่อให้เกิดคุณธรรมในใจ ได้แก่ ความต้องการที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์

ประเด็นที่สี่ การเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์จำต้องรู้ทั้งวิธีการเป็นผู้ปกครอง (Ruler) และ เป็นผู้ถูกปกครอง (Ruled) นั่นหมายความว่าไม่มีผู้ใดยึดครองตำแหน่งหนึ่งตลอดชีวิต แต่จะต้องมีการผลัดเปลี่ยนกัน เนื่องจากทุกคนเข้ามีส่วนร่วม ทุกคนตัดสินใจร่วมกัน

นอกจากนี้ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ยังได้อธิบายความหมายของพลเมืองจากแนวคิดของ สาธารณนิยมที่เน้นบทบาทของพลเมือง (civic republicanism) โดยหลักคิดสำคัญสองสามประการของ

^{๑๔} ธเนศวร์ เจริญเมือง, แนวคิดว่าด้วยความเป็นพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า/ โรงพิมพ์คลังวิชา, ๒๕๔๘), หน้า ๔-๖, และเอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองภาคพลเมือง, หน้า ๙.

นักคิดกลุ่มนี้ คือ ความคิดเรื่องพลเมือง (citizens) ซึ่งย้ำว่า สมาชิกของระบอบประชาธิปไตย (สาธารณรัฐ) ต้องภาคภูมิใจในความเป็นพลเมือง (citizenship) ของตน พลเมืองคือ ผู้มีศักดิ์ศรี คือผู้ที่เท่าเทียมหรือค่อนข้างเท่าเทียมกับผู้อื่น เป็นผู้ที่ไม่ปรารถนาจะไปครอบงำใคร แต่ก็ไม่ต้องการให้ใครมาครอบงำ บงการ หรืออุปถัมภ์ค้ำจุนตน ที่สำคัญคือพลเมืองไม่ใช่ไพร่ พลเมือง ไม่ใช่ราษฎร ไพร่ คือผู้ที่ยอมรับสถานภาพสูง-ต่ำ บงการ-รับใช้ ส่วนราษฎร คือ ผู้ที่ยอมรับอำนาจ และกฎหมายของผู้ปกครองแต่ไม่สนใจการปกครองตนเอง หรือการมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครอง และประชาชน (people) มีมาทุกยุคทุกสมัย หมายถึง คนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง (non-ruler)^{๑๕}

Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language Citizen ได้ให้ความหมายของคำว่าพลเมืองไว้ว่า พลเมือง (Citizen) คือ สมาชิกพื้นเมืองของรัฐหรือชาติ ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อรัฐบาล และมีสิทธิได้รับความคุ้มครอง ส่วนความเป็นพลเมือง (Citizenship) คือ สถานะของการมีสิทธิ สิทธิประโยชน์และภาระหน้าที่ของพลเมือง^{๑๖} สอดคล้องกับ Encyclo- pedia Britanica ที่ให้นิยาม “พลเมือง” ว่า หมายถึง ผู้ที่มีทั้งสิทธิและหน้าที่ต่อรัฐ ขณะที่พลเมืองต้องมีความจงรักภักดีกับรัฐ รัฐก็ต้องให้การคุ้มครองพลเมือง ในแง่การเมือง พลเมืองมีสิทธิออกเสียงและรับตำแหน่งสาธารณะ ในแง่สังคม พลเมืองได้รับความคุ้มครองจากปัญหาเศรษฐกิจด้วยระบบสวัสดิการจากรัฐ สำหรับหน้าที่พลเมืองประกอบด้วย การเป็นทหาร การจ่ายภาษีและการปฏิบัติตามกฎหมาย เป็นต้น^{๑๗}

โรเจอร์ส สมิธ (Rogers M. Smith) อธิบายความหมายของพลเมืองใน ๓ ประเด็น คือ พลเมือง หมายถึง บุคคลที่มีสิทธิทางการเมืองในการมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการตนเอง ซึ่งรวมถึงสิทธิในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง การมีบทบาทต่อหน่วยงานภาครัฐ การเข้าเป็นหนึ่งในคณะลูกขุน และการมีส่วนร่วมในการอภิปรายทางการเมืองในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของกลุ่ม ในโลกสมัยใหม่พูดถึงความเป็นพลเมืองในแง่ที่เกี่ยวกับสถานะทางกฎหมาย โดยพลเมือง หมายถึง คนที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นสมาชิกตามกฎหมาย มีอำนาจทางการเมืองในกลุ่มชน มีสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองจากรัฐบาล ท้องถิ่นไม่ว่าสิทธินั้นจะรวมไปถึงสิทธิทางการเมืองด้วยหรือไม่ก็ตาม และ “พลเมือง” ในปัจจุบันหมายถึง ผู้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสมาคมใดๆ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนทางการเมืองหรือกลุ่มในลักษณะอื่นๆ เช่น เป็นพลเมืองของกลุ่มเพื่อนบ้าน ของสโมสร หรือของมหาวิทยาลัย ทั้งนี้ในปัจจุบันเราใช้คำว่าความเป็นพลเมือง ว่าไม่ได้หมายถึงเพียงแต่การได้รับสมาชิกภาพในทางสังคมเท่านั้น แต่จะต้องมีการดำเนินการบางอย่างในระดับที่เหมาะสม เช่น การมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นให้แก่ชุมชน ศาสนา ชุมชน หรือสมาคมใดๆ โดยกระทำ อย่างต่อเนื่องมีคุณค่า และบางส่วนก็เป็นทุนตนเอง^{๑๘}

^{๑๕} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองของพลเมือง : สู่สหธรรมใหม่, หน้า ๑๗-๑๘ และ ๒๙.

^{๑๖} J.A. Banks, (Ed), Diversity and Citizenship Education : Global Perspectives, (San Francisco, CA : John Wiley & Sons, 2004), p. 3.

^{๑๗} สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง, ประชาธิปไตยชุมชน กลไกขับเคลื่อนภาคพลเมืองเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง/สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓), หน้า ๙.

^{๑๘} Rogers M. Smith, Political Citizenship : Foundations of Rights in Handbook of Citizenship Studies, edited by Engin F. Isin and Bryan S. Turner, SAGE, 2002, pp. 105-106.

จากทัศนะความหมายของพลเมืองดั่งที่นักวิชาการทั้งหลายได้กล่าวมานั้น พอประมวลสรุปได้ว่า คำว่า “พลเมือง” มีความแตกต่างจากคำว่า “ประชาชน” และ “ราษฎร” ตรงที่ว่า พลเมืองจะแสดงออกถึงความกระตือรือร้นในการรักษาสีตติต่างๆ ของตนรวมถึงการมีส่วนร่วมทางการเมือง และมีจิตสำนึกต่อส่วนรวม โดยการแสดงออกซึ่งสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ดังนั้น พลเมือง จึงมีความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ ต่างจากคำว่า ประชาชน และ ราษฎร ที่มีลักษณะเป็นเพียงผู้รับคำสั่งทำตามผู้อื่น ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจึงอยู่ที่การเปลี่ยนให้ประชาชนธรรมดาได้กลายเป็นพลเมืองที่มีสิทธิกำหนดทิศทางของชุมชน สังคม และประเทศชาติได้ด้วยตนเอง

๗.๓ ประวัติศาสตร์และประเภทของความเป็นพลเมือง

๗.๓.๑ ประวัติศาสตร์ของความเป็นพลเมือง

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ^{๑๙} ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของความเป็นพลเมือง ความว่า ในยุคสมัยโบราณกาล ความเป็นพลเมืองเป็นเอกสิทธิ์ของชนชั้นสูงซึ่งมีอิสระทั้งด้านเศรษฐกิจ ความคิด และเวลา เพื่อปฏิบัติหน้าที่พลเมือง เช่น การสมัครรับการเลือกตั้ง การเป็นทหาร เป็นต้น ในสมัยนั้น ความเป็นพลเมืองเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นฐานันดรศักดิ์ เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่ไม่มีสิทธิในความเป็นพลเมือง โดยเฉพาะ สตรี ทาส หรือ คนป่าเถื่อน

ต่อมาในยุคสมัยกลาง ซึ่งเป็นยุคของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในยุโรป แนวคิดแบบพลเมืองก็ได้สูญหายไป เน้นเพียงแต่ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เท่านั้น พลเมืองไม่มีสิทธิเข้ามามีบทบาททางการเมืองจึงไม่ต้องมีจริยธรรมแบบพลเมือง ไม่มีสัญญาประชาคมระหว่างประชาชนและรัฐ มีแต่ความสัมพันธ์แบบความจงรักภักดีระหว่างกษัตริย์และประชาชน

ตั้งแต่การปฏิวัติฝรั่งเศสและสหรัฐอเมริกาเป็นต้นมา กระแสเสรีนิยมก่อให้เกิดแนวคิดที่ว่า ประมุขและรัฐไม่ได้รวมเป็นอันเดียวกัน และหลักการที่ว่าประชาชนต้องนับถือรัฐมากกว่าตัวบุคคลที่ปกครอง รัฐจึงทำให้เกิดความเป็นพลเมืองที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนและรัฐแทน ดังนั้น ความจงรักภักดีต่ออุดมคติทางการเมืองจึงมาแทนความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ การปฏิวัติของสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสได้ประกาศใช้หลักการเหล่านี้ในรัฐธรรมนูญของทั้งสองประเทศ คือ Declaration of Independence (1776) and Declaration of the Rights of Man and the Citizen (1789) ซึ่งจากการปฏิวัติฝรั่งเศสเป็นเหตุเริ่มต้นของการผสานของความเป็นพลเมืองกับชาติ^{๒๐} ไปด้วยกัน

ระหว่างศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๐ อุดมการณ์แบบเสรีนิยมทำให้ค่านิยมของความเป็นพลเมือง กลายเป็นเรื่องของสิทธิและเสรีภาพ ซึ่งเป็นอุดมคติของความเสมอภาคและเสรีภาพ ค่านิยมดังกล่าวมีข้อสมมุติฐานว่าพลเมืองทุกคนมีเหตุผลและมีทางเลือกที่เท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของชนชั้น หรือ เพศ แต่อย่างไรก็ตาม ในสมัยนี้ ความเสมอภาคก็ยังเป็นได้แค่ความเสมอภาคใน

^{๑๙} ถวิลวดี บุรีกุล รัชวดี แสงมเหษณ์ และ Eugenie Merieau, ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand), (กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า, ม.ป.ป.), หน้า ๕-๗.

^{๒๐} Faulks, Keith, 2000, Citizenship, Routledge, London.

ประเด็นของกฎหมายเท่านั้น แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 สิทธิของพลเมืองรวมถึงสิทธิทางการเมืองและสิทธิทางสังคม เนื่องจากได้พิสูจน์ว่าความเสมอภาคด้านกฎหมายแต่เพียงอย่างเดียวไม่ได้ทำให้เกิดความเสมอภาคอย่างแท้จริง ดังนั้น รัฐมีหน้าที่คุ้มครองพลเมืองทางด้านสังคมด้วย ด้วยเหตุนี้ รัฐสวัสดิการจึงเกิดขึ้น และส่งผลกระทบต่อทัศนคติของประชาชน อาจจะทำให้ประชาชนเห็นว่าไม่จำเป็นต้องตอบแทนอะไรแก่รัฐ จากเหตุวิกฤตนี้ จะเห็นได้ว่าประชาชนในยุโรปและอเมริกาไม่ค่อยได้ไปเลือกตั้ง หรือเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนเท่าที่ควร เพราะอาจคิดว่าการเมืองในระดับชาตินั้นไม่ได้เกิดประโยชน์ที่แท้จริงในสมัยโลกาภิวัตน์แล้ว ดังนั้น อนาคตของความเป็นพลเมือง อาจจะเป็น “พลเมืองโลก” ซึ่งในยุโรปมีสถานการณ์ของการเป็นพลเมืองของยุโรป (European Citizenship) แล้ว

๗.๓.๒ ประเภทของความเป็นพลเมือง

Westheimer และ Kahne^{๒๑} แบ่งประเภทของการเป็นพลเมือง ออกเป็น ๓ รูปแบบโดยใช้เกณฑ์การให้คุณค่าและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการเป็นพลเมืองที่ดี ประกอบด้วย พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ (Personally Responsible Citizen) พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory Citizen) และ พลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมต่อสังคม (Justice-Oriented Citizen) ดังปรากฏในตารางที่ ๗.๑

ตารางที่ ๗.๑ ประเภทของพลเมือง (Kinds of Citizens)

	พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ	พลเมืองที่มีส่วนร่วม	พลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคม
การแสดงออก	- รับผิดชอบต่อชุมชน - ตั้งใจทำงานและจ่ายภาษี - ปฏิบัติตามกฎหมาย - รู้ใช้เคลและบริจาคเลือด - อาสาทำงานที่ช่วยเหลือในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์	- เป็นสมาชิกองค์กรที่กระตือรือร้นและมีความมุ่งมั่นตั้งใจพัฒนา - จัดการชุมชนให้ใส่ใจต่อสิ่งที่เป็ประโยชน์ เช่น การรักษาสีงแวดล้อม การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ - รู้ว่ารัฐมีกระบวนการทำงานอย่างไร - รู้วิธีการทำงานอย่างเชื่อมโยง	- คิดเชิงวิพากษ์ต่อโครงสร้างของสังคม นโยบาย และเศรษฐกิจ โดยพิจารณามากกว่าเหตุการณ์ที่ผิวเผิน - ตามสืบค้นและนำเสนอประเด็นที่เป็นธรรมในสังคม - รู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม และผลกระทบเชิงระบบที่เกิดขึ้น
ตัวอย่างการปฏิบัติ	- ร่วมบริจาคในการทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา	- มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม แก้ปัญหา	- ค้นหาสาเหตุ/ต้นตอปัญหาและความอด

^{๒๑} อ้างใน, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, รายงานการวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พรักหวานกราฟฟิค, ๒๕๕๙), หน้า ๑๗-๑๘.

	พลเมืองที่ มีความรับผิดชอบ	พลเมืองที่ มีส่วนร่วม	พลเมืองที่มุ่งเน้น ความเป็นธรรม ในสังคม
	ความอดอยากที่เกิดขึ้น	ความอดอยาก	อยากเพื่อเปลี่ยน แปลงระบบหรือ โครงสร้างที่เป็นอยู่ ของสังคมที่ก่อให้เกิด ปัญหา
แนวคิดหลัก	- การแก้ปัญหาทางสังคมและ พัฒนาสังคมพลเมืองต้องมี คุณลักษณะที่ดี ชื่อสัตย์ รับผิดชอบ เคารพกฎหมาย และกติกาสังคม	- การแก้ปัญหาและ พัฒนาสังคม พลเมือง ต้องมีส่วนร่วมและเป็น ผู้นำในการวางระบบ และโครงสร้างของ สังคม	- การแก้ปัญหาและ พัฒนาสังคม พลเมืองต้องตั้ง คำถามและเปลี่ยน ระบบหรือโครงสร้าง ที่เป็นอยู่ของสังคมที่ สร้างความไม่เป็น ธรรมให้เกิดขึ้น

๗.๔ แนวคิดความเป็นพลเมือง

๗.๔.๑ แนวคิดพลเมืองตามนโยบายของภาครัฐ

สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ ได้ให้นิยามความหมายพลเมืองดีไว้ว่า พลเมืองดี หมายถึง ผู้ปฏิบัติหน้าที่พลเมืองได้ครบถ้วน ทั้งกิจที่ต้องทำและกิจที่ควรทำ ดังนั้น พลเมืองดีจำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาติ เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ครู อาจารย์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน มีความสามัคคี รู้จักรับผิดชอบตาม หลักจริยธรรมและคำสอนของศาสนา มีสติปัญญารอบรู้ เพียรขยันสร้างความสำเร็จก้าวหน้าให้แก่ ตนเองและสังคม พลเมืองดีมีหน้าที่ต้องปฏิบัติภารกิจงานซึ่งสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ทางสังคม ที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ และหน้าที่นั้นต้องเป็นที่ยอมรับของสังคม ถูกต้องตามหลักศีลธรรม กฎหมาย หรือจิตสำนึกที่เหมาะสม เพื่อให้บุคคลนั้นดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า เพราะคุณค่าของมนุษย์อยู่ที่ผลงานหน้าที่ และการปฏิบัติตนของพลเมือง ซึ่งสามารถจำแนกได้ ดังนี้^{๒๒} ๑) การปฏิบัติตนพลเมืองดีตามวิถีประชาหรือวัฒนธรรมของชาติ ๒) พลเมืองดีตามขนบธรรมเนียมประเพณี ๓) พลเมืองดีตามกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย กล่าวสรุปได้ว่า พลเมือง คือหมู่คนที่เป็นกำลังของเมืองซึ่งมีสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ตาม สถานภาพของบุคคล และมีความสามารถแบบพึ่งพาตนเองได้ สำหรับพลเมืองที่ดีนั้น มีกิจควร

^{๒๒} สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์, **หน้าที่พลเมืองและวัฒนธรรมไทย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา :http://hq.prd.go.th/plan/ewt_news.php?id=3036

ทำและ กิจต้องทำตามหน้าที่สอดคล้องกับสถานภาพทางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ ซึ่งต้องเป็นไปตาม บรรทัดฐานทางสังคมไทย ซึ่งประกอบด้วย วิธีประชา ประเพณี และกฎหมาย

๗.๔.๒ แนวคิดพลเมืองของนักวิชาการ

เอนก เหล่าธรรมทัศน์^{๒๓} ได้ให้นิยามซึ่งอิงหลักคิดสำคัญว่า พลเมืองเป็นสมาชิกของระบอบประชาธิปไตย (สาธารณรัฐ) ต้องภาคภูมิใจในความเป็นพลเมืองของตน โดยได้ให้นิยามความหมายว่า พลเมือง คือ ผู้มีศักดิ์ศรี คือผู้เท่าเทียมหรือค่อนข้างเท่าเทียมกับผู้อื่น เป็นผู้ที่ปรารถนาจะไปครอบงำใคร และไม่ต้องการให้ใครมาครอบงำ บงการ หรืออุปถัมภ์ค้ำจุนตน ที่สำคัญพลเมืองไม่ใช่ไพร่ และราษฎรทั่วไป

ธเนศวร์ เจริญเมือง ได้ให้นิยามความหมายของคำว่า "พลเมือง" ตามแนวคิดสมัยกรีก เอเธนส์โบราณ ประกอบด้วย ๔ ประการ คือ ๑) คำว่า "พลเมือง" มีใช้คำที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นคำที่คู่กับคำว่า "ชุมชน การเมือง" หรือในปัจจุบันเรียกว่า "รัฐ" (State) พลเมืองเป็นสมาชิกของชุมชนและกำลังทางทหารของ เมืองหรือรัฐ ซึ่งหมายความว่า ที่ใดก็ตามที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกัน มีการใช้อำนาจจัดการบริหารกิจการ ต่างๆ เท่ากับเป็นเรื่องการเมืองโดยปริยาย ความเป็นพลเมืองก็คือ การเข้าร่วมส่วนในชุมชนการเมือง ๒) การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ พลเมืองมีสิทธิ (Rights) และภาระหน้าที่ หรือความรับผิดชอบ (Obligations) มีสิทธิที่จะเข้าร่วมประชุมกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตน มีสิทธิที่จะออกความเห็นในเรื่องเหล่านั้น ส่วนภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบ ได้แก่ การเข้าประชุมเพื่อออกความเห็นในกิจการต่างๆ ของรัฐ การเสียภาษี การเป็นทหารป้องกันประเทศ และการส่งบุตรหลาน เข้าโรงเรียน เป็นต้น ๓) การเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์จำต้องรู้ทั้งวิธีการเป็นผู้นำ (Ruler) และเป็นผู้ตาม หมายความว่าไม่มีใครจะสามารถยึดครองตำแหน่งหนึ่งตลอดชีวิต จำต้องมีการผลัดเปลี่ยนกันของทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจบริหารกิจการของรัฐร่วมกัน และ ๔) พลเมืองดีต้องมีคุณธรรม นั่นคือมีความปรารถนาที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ การเป็นพลเมืองดีไม่ใช่เกิดขึ้นอัตโนมัติ แต่เป็นเรื่องที่ต้องปลูกฝังและเกิดขึ้นจากการศึกษา เรียนรู้ ก่อให้เกิดคุณธรรมในจิตใจ^{๒๔}

James A. Banks ที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า พลเมือง (Citizen) หมายถึง สมาชิกพื้นเมืองของรัฐหรือชาติ ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อรัฐบาล และมีสิทธิได้รับความคุ้มครอง และสำหรับคำว่า ความเป็นพลเมือง (Citizenship) หมายถึง สถานะของการมีสิทธิประโยชน์และภาระหน้าที่ของ พลเมือง^{๒๕}

Jess Stein ที่ได้ให้นิยามความหมายของ พลเมือง ว่าหมายถึง ผู้ที่มีสิทธิและหน้าที่ต่อรัฐ อีกทั้งยังต้องจงรักภักดีต่อรัฐและรัฐก็ต้องให้การคุ้มครองพลเมือง ในแง่การเมือง พลเมืองมีสิทธิออกเสียง

^{๒๓} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองของพลเมือง : สู่สหัสวรรษใหม่, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๒๔} ธเนศวร์ เจริญเมือง, แนวคิดว่าด้วยความเป็นพลเมือง, หน้า ๔-๖.

^{๒๕} James A. Banks (Ed), Diversity and Citizenship Education: Global Perspectives, (San Francisco: John Wiley & Sons, 2004), p. 3.

และรับตำแหน่งสาธารณะ ในแง่สังคม พลเมืองได้รับสิทธิทางสวัสดิการจากรัฐ สำหรับหน้าที่พลเมืองนั้นประกอบด้วยการเป็นกำลังทางทหาร การชำระภาษีตลอดจนการปฏิบัติตามกฎหมายรัฐ^{๒๖}

กล่าวสรุปได้ว่า จากทัศนะความหมายของพลเมืองตามทฤษฎีการทั้งหลายได้กล่าวไว้ คำว่า "พลเมือง" มีความแตกต่างและมีคุณค่าต่อชุมชนเหนือกว่าคำว่า "ประชาชน" และ "ราษฎร" พลเมืองมีความประสงค์ในการรักษาสีตติต่างๆ ของตน อีกทั้งการใช้สิทธิทางการเมือง ด้วยการแสดงออกซึ่งสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ดังนั้นพลเมืองจึงมีความหมายเหนือกว่าคำว่า ประชาชน และ ราษฎร ที่นอกจากจะเป็นผู้รับคำสั่งและสวัสดิการจากรัฐแล้ว พลเมืองยังต้องมีบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกที่มีต่อสังคมและประเทศชาติด้วยเหตุนี้ การพัฒนาที่สำคัญจึงอยู่ที่การพัฒนาประชาชนธรรมดาให้ กลายเป็นพลเมืองที่เป็นพลกำลังในการกำหนดทิศทางของชุมชน สังคม และประเทศชาติร่วมกัน

๗.๕ คุณลักษณะของความเป็นพลเมือง

ธเนศวร์ เจริญเมือง และเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้กล่าวถึงพลเมืองในประชาธิปไตยแบบกรีกโบราณ มีคุณสมบัติสรุปได้ดังนี้^{๒๗}

๑. พลเมืองมีใช้คำคำที่อยู่อย่างโดดๆ แต่เป็นคำที่คู่กับคำว่า ชุมชนทางการเมือง ที่กรีกเรียกว่า “Polis” คือ นครที่พลเมืองปกครองตนเอง พลเมืองก็คือสมาชิกของชุมชน ที่ใดก็ตามที่มีมนุษย์อยู่ร่วมกัน มีการใช้อำนาจจัดการบริหารชุมชนร่วมกัน เมื่อนั้นก็จะเกิดการเมืองในความหมายดั้งเดิมและเนื่องจากโลกนี้มีคนจำนวนน้อยที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว การเป็นคนจึงเป็นเรื่องการเมือง (To be human is to be political) หรือกล่าวได้ว่า คนเป็นสัตว์การเมือง (Man is political animal) หรือความเป็นพลเมือง คือ การเข้าร่วมส่วนในชุมชนการเมือง (Citizenship is participation in the affairs of a polis) นั่นเอง ซึ่งการเมืองในที่นี้ หมายถึง การร่วมกันทำประโยชน์หรือแก้ปัญหาให้บ้านเมืองของพลเมืองเท่านั้น มิได้หมายถึงการแย่งชิงอำนาจ ตำแหน่ง หรือทรัพยากรของบ้านเมือง

๒. พลเมืองมีสิทธิ (Rights) และภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบ (Obligations) ที่จะเข้าร่วมประชุมร่วมกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อพัฒนาบ้านเมืองของตน ออกกฎหมายหรือข้อบังคับให้ทุกคนปฏิบัติตาม เข้าไปทำงานด้านนิติบัญญัติและบริหารอย่างเท่าเทียมกัน มีสิทธิออกความเห็น รวมทั้งเปลี่ยนแปลงแก้ไขสิ่งที่เคยตกลงกันไปแล้วก็ได้ รวมทั้งมีหน้าที่หรือความรับผิดชอบในการออกความเห็นในกิจการต่างๆ ของรัฐ เช่น การเสียภาษี หน้าที่ต้องเป็นทหารเพื่อป้องกันประเทศเป็นคณะลูกขุนเพื่อตัดสินคดีความ ตลอดจนส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนเพื่อฝึกความเป็นพลเมือง

๓. พลเมืองในทัศนะของกรีกโบราณจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรม นั่นคือ ต้องมีความปรารถนาแรงกล้าที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ (Having a keen desire to become a perfect citizen) การเป็น

^{๒๖} Jess Stein, Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, (Manhattan: Rh Value Publishing, 2008), p. 49.

^{๒๗} ธเนศวร์ เจริญเมือง, แนวคิดด้วยความเป็นพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๔ - ๑๑ ; และเอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองภาคพลเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔), หน้า ๙ - ๑๐.

พลเมืองที่เอาการเอางานเช่นนี้ มิใช่เกิดขึ้นได้โดยอัตโนมัติ แต่ต้องได้รับการปลูกฝังหรือให้รับศึกษา เพื่อให้เกิดคุณธรรมขึ้นนั่นเอง ไม่ใช่เกิดมาเป็นคนแล้ว ใครๆ ก็อาจเป็นพลเมืองได้

๔. การเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์จะต้องรู้ทั้งวิธีการเป็นผู้ปกครอง (Ruler) และเป็นผู้ถูกปกครอง (Ruled) นั้นหมายความว่า ไม่มีผู้ใดยึดครองตำแหน่งใดตลอดชีวิต แต่จะต้องมีการผลัดเปลี่ยนกันเข้ามาเป็น เนื่องจากทุกคนเข้ามีส่วนร่วม ทุกคนตัดสินใจร่วมกัน ดังนั้น ต้องผลัดเปลี่ยนกันขึ้นดำรงตำแหน่งทางการเมือง หรือกล่าวได้ว่า เมื่อเป็นผู้อยู่ใต้การปกครอง ก็ต้องทำหน้าที่ได้ดีเช่นเดียวกับเมื่อเป็นผู้ปกครอง

นอกจากนี้ ในมุมมองของ ทิพย์พาพร ตันติสุนทร เกี่ยวกับคุณลักษณะของพลเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตยนั้น ประกอบด้วย^{๒๘} (๑) การเป็นผู้ที่มีความรู้ มีการศึกษา และมีความสามารถที่จะมองเห็นและเข้าใจในสังคมของตนและสังคมโลกเช่นเป็นสมาชิกของสังคม (๒) ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมและสังคมเป็นหลัก (๓) มีความรักในเสรีภาพและมีความรับผิดชอบ (๔) เคารพความเสมอภาค ความยุติธรรม (๕) มีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผล (๖) มีความเข้าใจเรื่องหลักสิทธิมนุษยชน และยอมรับความแตกต่างในความเป็นพหุสังคม (๗) เคารพกฎหมาย และยึดหลักนิติรัฐ (๘) มีความรู้ ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง (Political Literacy) และเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) (๙) ยึดมั่นในหลักสันติวิธี ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง สอดคล้องกับ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล ได้อธิบายคุณสมบัติของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในแต่ละด้านไว้ดังนี้^{๒๙} (๑) รับผิดชอบตนเองและพึ่งตนเองได้ (๒) เคารพสิทธิผู้อื่น (๓) เคารพความแตกต่าง (๔) เคารพหลักความเสมอภาค (๕) เคารพกติกา (๖) รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม

จากแนวคิดของนักวิชาการที่กล่าวมาข้างต้น พอสรุปได้ว่าพลเมืองที่เหมาะสมกับสังคมในยุคปัจจุบัน ควรมีลักษณะดังนี้

๑. มีความสามารถที่มองปัญหาและแก้ปัญหาได้ในฐานะของคนในสังคม รู้และเข้าใจในปัญหาในฐานะสมาชิกของสังคม มีทักษะกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลในการตัดสินใจ โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์และธรรมะแก้ปัญหาของสังคม และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาที่ตนเอง

๒. มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และบทบาทของตนเอง การเอาใจใส่ ตั้งใจ และมุ่งมั่นปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของตนอย่างเต็มความสามารถ เพื่อให้งานบรรลุผลตามเป้าหมายตรงตามระยะเวลาที่กำหนด

๓. มีความสามารถที่จะเข้าใจยอมรับและอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม ยอมรับความแตกต่างในความเป็นพหุสังคม ยอมรับความหลากหลายของประชาชน ประชาชนจะแตกต่างกันได้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเลือกอาชีพ วิถีชีวิต ความเชื่อทางศาสนาหรือความคิดเห็นทางการเมือง “พลเมือง” ในระบบประชาธิปไตยจึงต้องยอมรับและเคารพความแตกต่างของกันและกัน และจะต้อง

^{๒๘} ทิพย์พาพร ตันติสุนทร, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๕ - ๕๖.

^{๒๙} ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education), (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๑ - ๓๖.

ไม่ใช้ความรุนแรงต่อผู้ที่เห็นแตกต่างไปจากตนเอง เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ ความสามารถที่จะที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น

๔. มีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผล สามารถที่คิดในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ และคิดอย่างเป็นระบบ

๕. ยึดมั่นในหลักสันติวิธี ไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

๖. มีความเข้าใจเรื่องหลักสิทธิมนุษยชน สามารถที่จะรับรู้และปกป้องสิทธิของมนุษยชาติ สิทธิสตรีและสิทธิของชนกลุ่มน้อย

๗. มีความรู้ ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง (Political Literacy) และสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองทั้งในระดับชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาติ

๘. ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องเคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น และจะต้องไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น

๙. รู้และเข้าใจกฎหมายต่างๆ ของบ้านเมือง รักษาความมั่นคงของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รู้และเข้าใจปัญหาต่างๆ และหาแนวทางแก้ไขทางการเมืองการปกครอง ตระหนักในคุณค่าการใช้สิทธิ เสรีภาพ บนพื้นฐานแห่งกฎหมาย จริยธรรม และศาสนา

๑๐. มีสำนึกในความเป็นไทย เทิดทูนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รักและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม ดำรงรักษาไว้ซึ่งสัญลักษณ์และวัฒนธรรมไทย ภูมิใจในผลงานอันดีเด่นของไทย อนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนถ่ายทอดความเป็นไทยสืบต่อไปยังคนรุ่นหลังได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

๗.๖ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

๗.๖.๑ แนวคิดที่พัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี

แนวคิดทฤษฎีที่อธิบายถึงความเป็นพลเมืองมีอยู่หลายแนวด้วยกัน และเงื่อนไขคุณลักษณะพลเมืองที่ดีนั้นก็ขึ้นอยู่กับลักษณะระบอบการปกครองที่กำหนดบทบาทของพลเมืองไว้ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. **แนวคิดประชาสังคม (Civil Society)** คือ กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อันเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการพัฒนาจิตสำนึกของพลเมือง แนวคิดประชาสังคมนี้เองเป็นการแสดงออกทางสิทธิระหว่างรัฐกับสังคมก่อให้เกิดดุลยภาพทางอำนาจ ด้วยทัศนคติที่ตระหนักถึงความเป็นพลเมืองที่ดีร่วมกัน มองคุณค่าของทุกคนเท่าเทียมกัน ปราศจากเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมอย่างสร้างสรรค์ ด้วยการเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active Citizen) ดังนั้น หากประชาสังคมมีความเข้มแข็งก็จะกลายเป็นรากฐานของสังคมอารยะหรือ Civil Society ซึ่งเป็นรากฐานของประชาธิปไตยตามไปด้วย

๒. **แนวคิดสัญญาประชาคม (Theory of the Social Contract)** มองเรื่องอำนาจรัฐว่าเกิดจากการยินยอมร่วมกันของมนุษย์ (พลเมือง) ที่มีข้อตกลงจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันโดยมอบอำนาจให้ผู้ทำหน้าที่แทนตนในนามของส่วนรวม ความจำเป็นที่มนุษย์ยินยอมมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและยอมมอบให้ผู้อื่นปกครองนี้ เป็นเพราะพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์มีความแตกต่างกัน ทำให้สังคมไป

ในหลายทิศทาง มนุษย์จึงจำเป็นต้องทำสัญญาประชาคมร่วมกัน เพื่อขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นจึงมอบอำนาจที่ตนมีอยู่ให้ผู้ปกครองหรือรัฐบาลทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์และความสงบให้แก่ตน และผู้ปกครองจะต้องกระทำตามเจตนารมณ์ของประชาชน เพราะเจตนารมณ์ของประชาชนย่อมอยู่เหนือสิ่งอื่นใด ผู้ปกครองจะละเมิดมิได้

๓. แนวคิดชุมชนนิยม (Communitarianism) เป็นแนวคิดสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของประชาชนที่มีฐานะเป็นสมาชิกในชุมชนให้กลายเป็น “พลเมือง” (Citizen) ที่เน้นความสำคัญเรื่องสิทธิรวมทั้งในแง่สิทธิทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิทธิในทรัพยากร และสิทธิในการมีส่วนร่วมปกครองตนเอง ดังนั้น ความเป็นพลเมืองแบบชุมชนนิยมจึงให้ความสำคัญกับพันธะหน้าที่ที่ข้อยกตกลทางสังคม โดยเป็นพลเมืองที่เป็นผู้กระทำหรือตัดสินใจด้วยการคิดถึงส่วนรวม เน้นประโยชน์สาธารณะเหนือสิ่งอื่นใด พึงพึงภูมิปัญญาของตนเพื่อการสร้างสรรค์และความยั่งยืนของชุมชน แบ่งปันชีวิตและเป้าหมายร่วมกัน ภายใต้กิจกรรมที่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม เป้าหมาย สำคัญ คือ การสร้างความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ตามแบบชุมชนเข้มแข็ง ที่ต้องการให้สมาชิกของ ชุมชนมีชีวิตที่ใกล้เคียงกัน มีความบริบูรณ์ทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ

๔. แนวคิดสาธารณนิยม (Civic Republicanism) แนวคิดที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองแบบสาธารณนิยมนี้ พลเมืองที่เป็นสมาชิกในระบอบประชาธิปไตย (สาธารณรัฐ) ต้องมีความภาคภูมิใจในความเป็นพลเมืองของตน เป็นผู้มีความศักดิ์ศรี ไม่เฉื่อยชา เป็นผู้เท่าเทียมกับผู้อื่น และต้องมีส่วนร่วมในการทำ การต่างๆ กับรัฐอีกด้วย

๕. แนวคิดแบบสังคมประกิต (Socialization) แนวคิดที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองดีแบบสังคมประกิต เป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมของบุคคลนั้นๆ ซึ่งได้รับการหล่อหลอมตั้งแต่วัยเด็กจากครอบครัว สถาบันการศึกษา กลุ่มเพื่อน ตลอดจนการรับรู้ข่าวสารทางสังคม จนทำให้บุคคลคนนั้นมีทัศนคติ ตลอดจนความเชื่อในเรื่องต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางสังคม หรือเรื่องทางการเมืองในลักษณะที่แตกต่างตามสภาพแวดล้อมทางสังคมของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไป เพื่อการเตรียมพร้อมสู่การเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคม

๖. แนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ประการสำคัญที่เน้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย จะสร้างพลเมืองที่คำนึงถึงแต่ประโยชน์ของส่วนรวม และยังสร้างจิตสำนึกพลเมืองให้ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่สิทธิทางการเมืองของตน ซึ่งถือเป็นเจ้าของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

๗. แนวคิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง (Civic Culture) วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง คือ วัฒนธรรมที่มีลักษณะที่เป็นพลวัตรในการนำไปสู่ความเป็นพลเมืองดี ที่เป็นกระบวนการหล่อหลอม และปลูกฝังจิตสำนึก ทัศนคติของประชาชนจนเกิดเป็นความเชื่อและยอมรับไปปฏิบัติจนเป็นแบบแผน พฤติกรรมทางการเมืองของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยมีลักษณะผสมทางทัศนคติ ๒ ประการ คือ (๑) มีความพร้อมในการเป็นพลเมืองที่ดี คือมีความสามารถที่จะทำหน้าที่ของความเป็นพลเมืองของตน โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีเหตุมีผลในกิจกรรมสาธารณะหรือกิจกรรมทางการเมืองทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น จนถึงในระดับชาติได้ด้วยเช่นกัน (๒) มีความพร้อมในการเป็นราษฎรที่ดี คือ เป็นผู้มีความสามารถในการอยู่ภายใต้ระบบ

การเมืองการปกครอง คือ การมีวินัย การยอมรับในการปฏิบัติตามกรอบของกฎหมาย และการรู้จักประนีประนอม

๘. แนวคิดการใช้เหตุผลเชิงคุณธรรมจริยธรรมของพลเมือง การใช้เหตุผลเชิงคุณธรรมและจริยธรรมของความเป็นพลเมือง จึงเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแนวคิดในทางสังคมที่จะนำไปสู่การพัฒนาความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ในระดับที่ดีได้ และยังเป็นผลในการพัฒนาสังคมโดยรวมอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นการบ่มเพาะการใช้เหตุผลเชิงคุณธรรมของความเป็นพลเมืองดีให้เกิดขึ้นกับประชาชนในสังคมนั้นๆ จึงเป็นรูปแบบอุดมคติของความเป็นพลเมืองดี (Model Citizen) ที่ประชาชนสามารถมีสิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์แห่งตนและส่วนรวมภายใต้ภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองของชุมชน สังคม และประเทศชาติ

๙. แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การกิจกรรมต่างๆ ขององค์กร ทั้งในระยะสั้นและระยะยาวเพื่อเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ (Knowledge) มีความสามารถ มีทักษะ (Skill) และยังช่วยปรับทัศนคติ (Attitude) เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมเข้มแข็ง มีความสงบสุขร่มเย็น มีความสามารถในการแข่งขัน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจไปพร้อมกัน ซึ่งแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งต่อการพัฒนาคนเพื่อนำไปสู่การเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพหรือเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ส่งเสริมให้องค์กรหรือสังคมบรรลุสู่เป้าหมายได้ ทั้งยังเป็นสิ่งที่บ่งชี้ความสำเร็จในการเสริมสร้างความมั่นคงแก่สังคม ประเทศชาติได้อีกด้วย

สรุปได้ว่า แนวคิด ทฤษฎีที่พัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี คือ การสร้างพลังประชาชนในสังคมให้เกิดความตระหนักถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับและหลากหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อีกทั้งสามารถพึ่งพาตนเอง และทำงานแก้ไขปัญหาของกลุ่ม ชุมชน สังคมได้ โดยไม่ต้องจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยการช่วยเหลือจากรัฐ เป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ มีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน

๗.๖.๒ การส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี

การที่บุคคลปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยแล้ว ควรสนับสนุนส่งเสริมให้บุคคลอื่นปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยด้วย โดยมีแนวทางการปฏิบัติดังนี้

๑. การเป็นแบบอย่างที่ดี โดยการปฏิบัติตนให้เป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตย ยึดมั่นในคุณธรรมจริยธรรมของศาสนา และหลักการของประชาธิปไตยมาใช้ในวิถีการดำรงชีวิตประจำวันอันนำไปสู่การเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลคนรอบข้าง

๒. ส่งเสริมให้บุคคลในครอบครัว เพื่อนบ้าน สมาชิกในสังคมให้ใช้หลักการทางประชาธิปไตยเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตประจำวัน โดยวิธีการสั่งสอน เผยแพร่ อบรม เป็นต้น

๓. เผยแพร่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ใช้การเผยแพร่โดยการบอกเล่า เผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน

๔. ชักชวนให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางการเมืองหรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชน

๕. สนับสนุนคนดีมีความสามารถในการมีส่วนร่วมกับกิจกรรมทางการเมืองหรือกิจกรรมสาธารณประโยชน์ของชุมชน

๖. ให้การสนับสนุน ช่วยเหลือรัฐหรือหน่วยงานของรัฐในการสนับสนุนคนดี และกำจัดคนที่เป็นภัยกับสังคม

๗. สนับสนุนให้ผู้อื่นปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตย ควรเป็นจิตสำนึกที่บุคคลพึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

๘. สร้างจิตสำนึกที่บุคคลพึงปฏิบัติเพื่อให้เกิดประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ส่งผลทำให้ผู้อื่นปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีในวิถีประชาธิปไตยอย่างเหมาะสม ทั้งนี้การมองเห็นคุณค่าของวิถีประชาธิปไตยจะช่วยให้สังคมมีความมั่นคง ปลอดภัยและสงบสุขมากขึ้น

๗.๗ หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

๗.๗.๑ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา^{๓๐}

การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือ บุคคลจะต้องพัฒนาตนแบบบูรณาการที่ต้องดำเนินไปในมิติของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีขั้นตอนการพัฒนาตามหลักภาวนา ๔ ประการ ประกอบด้วย การพัฒนากาย พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อเตรียมตนให้พร้อมกับการก้าวไปสู่ความเป็นพลเมืองดีที่คาดหวังสำหรับสังคมไทย ดังนี้

๑. การพัฒนาด้านกาย เพื่อเน้นฝึกฝนพัฒนากายของพลเมืองให้ปฏิบัติ คือ (๑) มีความสามารถในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น รู้ประมาณในการบริโภค คือ การรู้จักกินใช้ให้น้อย บริโภคเท่าที่จำเป็น (โภชนมัตตัญญูตา) การอยู่อย่างผสมกลมกลืนกับธรรมชาติ (๒) มีความสามารถในการสื่อสารรับรู้ข่าวสาร เช่น รู้จักเลือกวิธีการสื่อสาร รู้สถานการณ์ในการสื่อสาร ใช้หลักตรรกะวิเคราะห์สถานการณ์ ไม่ประมาทตามหลักโยนิโสมนสิการและกาลามสูตร

๒. การพัฒนาด้านทักษะทางสังคม เพื่อฝึกฝนพัฒนาพฤติกรรมของพลเมืองให้มีภูมิคุ้มกันในด้านความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันทางสังคม ได้แก่ (๑) มีความรับผิดชอบ (๒) เคารพกฎหมาย (๓) มีความซื่อสัตย์สุจริต

๓. การพัฒนาด้านจิตใจ (คุณธรรม) เป็นการฝึกฝนพัฒนาจิตใจ เพื่อให้พลเมืองได้ตระหนักรู้และเข้าถึงคุณค่าที่ถือเป็นค่านิยมร่วมของการอยู่ร่วมกันในสังคม ได้แก่ (๑) มีสำนึกความเป็นไทย (๒) มีความยุติธรรม (๓) มีจิตสาธารณะ

๔. การพัฒนาด้านปัญญา (ความรู้) เพื่อพัฒนาการใช้พลังปัญญาให้เกิดประโยชน์ต่อการมองโลกและชีวิต ได้แก่ (๑) มีความคิดเชิงสร้างสรรค์ (๒) มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง (๓) แก้ปัญหาแบบสันติวิธี (๔) เคารพความแตกต่าง

^{๓๐} พระกันต์ กนตธมโม (แสงรุ่ง), “การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา”, วารสาร ศิลปศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๖) : ๔๙-๕๑.

๗.๗.๒ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ยกตัวอย่างเช่น

๑. สังคหวัตถุ ๔ พระพุทธองค์ได้ทรงสอนวิธีที่จะทำตนให้เป็นที่รักของสังคมว่า ขั้นแรกให้ปรับที่ตัวของเราเองก่อน คือ ต้องทำตัวเราให้เป็นคนน่ารักเสียก่อน โดยการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน ผูกใจคน และประสานชุมชนให้มีความสามัคคี เป็นหลักธรรมที่ทำให้คนเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนทั่วไป เป็นการปลูกไมตรี เต็มน้ำใจต่อกัน ทำให้สังคมเป็นสุข ประกอบด้วยหลัก ๔ ประการ คือ (๑) ทาน (Giving; Generosity; Charity) การให้การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (๒) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ (Kinclty Speech : Convincing Speech) ความเป็นผู้มีวาจาน่ารัก (๓) อุตถจริยา (Useful Conduct; Rendering Services ; Life or Service ; Doing Good) การประพฤติประโยชน์ ทำประโยชน์แก่เขา (๔) สมานัตตา (Even and Equal Treatment; ; Equality Consisting in Impartiality, Participation and Behaving Oneself Properly in All Circumstances) เอาตัวเข้าสมาน คือ การทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ตลอดถึงวางตนให้เหมาะสมกับฐานะภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม^{๓๑}

๒. สาราณียธรรม ๖ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึงหลักสาราณียธรรม ๖ ไว้ว่า สาราณียธรรม ๖ ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน ได้แก่ (๑) เมตตาทายกรรม (๒) เมตตาวจีกรรม (๓) เมตตามโนกรรม (๔) สาธารณโภคี ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน (๕) สีสสามัญญดา มีศีลบริสุทธิเสมอกัน (๖) ภิณฑิสสามัญญดา มีภิณฑิสงามเสมอกัน^{๓๒} หลักสาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีการกล่าวถึงการช่วยเหลือกัน การอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ช่วยเหลือกัน แม้จะต่างเชื้อชาติ ต่างวัฒนธรรม ต่างภาษา ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่ควรนำมาปฏิบัติ เพื่อทำให้เกิดผลที่ดีแก่ชุมชนและเพื่อนในประเทศและต่างประเทศ อันจะเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดีต่อกัน มีความเมตตากรุณาปราณี มีแต่ความรักความปรารถนาดีต่อกันและอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างปกติสุข

๓. สปัจริยธรรม ๗ เป็นธรรมของสปัจริยชน คือ คนดีหรือคนที่แท้ซึ่งมีคุณสมบัติของคนที่สมบูรณ์และถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญของการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข ประกอบด้วย (๑) ฌัมมัญญดา : ความรู้จักธรรม รู้หลักหรือรู้จักเหตุ (๒) อุตถัญญดา : ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล (๓) อุตตัญญดา : ความรู้จักตน (๔) มัตตัญญดา : ความรู้จักประมาณ (๕) กาลัญญดา : ความรู้จักกาล (๖) ปริสสัญญดา : ความรู้จักบริษัท รู้จักที่ประชุม หรือรู้จักชุมชน (๗) ปุคคัลลัญญดาหรือ ปุคคัลโปปรัญญดา : ความรู้จักบุคคล^{๓๓} สปัจริยธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ สรุปเป็นคำจำกัดให้กำหนดง่ายๆ

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๑.

^{๓๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๓๐-๓๓๒.

^{๓๓} ที.ปา. ข้อ ๓๓๑ และ ๔๓๙. ออง. สดตก. ข้อ ๖๕, อังน, ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ธรรมาธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือพระพุทธศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๕-๑๔๗.

ว่า รู้เหตุ รู้ผล รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้สังคม รู้บุคคล เป็นกุศลธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นคนดี โดยไม่ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด ฐานะ ความเป็นอยู่ หรือความมีการศึกษาสูง บุคคลใดเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักความพอดี รู้จักเวลา รู้จักชุมชนหรือสังคม และรู้จักเลือกคบคน บุคคลนั้นก็สามารถที่เป็นคนดี เป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบ หรือเรียกว่า เป็นคนเต็มคน คนดีที่แท้ ซึ่งถือว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ

สรุปท้ายบท

ความเป็นพลเมือง” (citizenship) หมายถึง การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาของสังคมของตนเอง คำว่า “พลเมือง” มีความหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ ต่างจากคำว่า ประชาชน และ ราชนิกุล ที่มีลักษณะเป็นเพียงผู้รับคำสั่งทำตามผู้อื่น

พลเมือง แบ่งออกเป็น ๓ รูปแบบ โดยใช้เกณฑ์การให้คุณค่าและการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการเป็นพลเมืองที่ดี ประกอบด้วย พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ (Personally Responsible Citizen) พลเมืองที่มีส่วนร่วม (Participatory Citizen) และพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมต่อสังคม (Justice-Oriented Citizen)

ความเป็นพลเมืองดีก็คือ คุณลักษณะของบุคคลที่เป็นสมาชิกของสังคมหรือรัฐ ที่มีความรู้ความสามารถ มีความเป็นพลเมืองที่ดีที่สังคมยอมรับ รู้จักสิทธิเสรีภาพและหน้าที่ของตนในฐานะพลเมือง มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูง

แนวคิด ทฤษฎีที่พัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี คือ การสร้างพลังประชาชนในสังคมให้เกิดความตระหนักถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับและหลากหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อีกทั้งสามารถพึ่งพาตนเอง และทำงานแก้ไขปัญหาของกลุ่ม ชุมชน สังคมได้

การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือ บุคคลจะต้องพัฒนาตนแบบบูรณาการที่ต้องดำเนินไปในมิติของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา โดยมีขั้นตอนการพัฒนาตามหลักภavana 4 ประการ ประกอบด้วย การพัฒนากาย พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา

บุคคลจะเป็นพลเมืองดีของสังคมได้นั้น ต้องตระหนักถึงบทบาท หน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติสอดคล้องกับหลักธรรม วัฒนธรรม ประเพณี และรัฐธรรมนูญที่กำหนดไว้ รวมทั้งบทบาททางสังคมที่ตนดำรงอยู่ เมื่อสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ ย่อมเกิดความภาคภูมิใจ และเกิดผลดีทั้งต่อตนเองและสังคม

คำถามท้ายบท

๑. จงให้นิยามและความหมายของคำว่า ความเป็นพลเมือง
๒. จงบอกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของความเป็นพลเมือง
๓. พลเมืองที่มีความรับผิดชอบ พลเมืองที่มีส่วนร่วม และพลเมืองที่มุ่งเน้นความเป็นธรรมในสังคม แตกต่างกันอย่างใด
๔. แนวคิดการพัฒนาความเป็นพลเมืองตามนโยบายภาครัฐ และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นพลเมืองของนักวิชาการ แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
๕. จงระบุถึงแนวคิดพัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี
๖. จงอธิบายการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- กิตติศักดิ์ ปรกติ. “ความสำคัญของพลเมืองต่อการพัฒนาประชาธิปไตย”, เอกสารประกอบการอภิปราย, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (อัสสเน).
- คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (กนป.) ด้านพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองดี, “ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็น พลเมือง พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๖๑”, กรุงเทพมหานคร : สำนักนโยบายด้านพัฒนา คุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๔.
- ถวิลวดี บุรีกุล, รัชวดี แสงมะหะหมัด. Eugenie Merieau, Michael Volpe, “ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand)”, สรุปรการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๑๓ เรื่อง ความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตยไทย, กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. แนวคิดว่าด้วยความเป็นพลเมือง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันพระปกเกล้า/โรงพิมพ์คลังวิชา. ๒๕๔๘.
- พลเมืองเข้มแข็ง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: วิชา, ๒๕๕๑.
- ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม. ธรรมาธิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือ พระพุทธศาสนา, ๒๕๔๘.
- ทิพย์พพร ตันติสุนทร. การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๕๔.
- ปริญญญา เทวานฤมิตรกุล. การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education). กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๕.
- พระกัณฑ์ กนตธมโม (แสงรุ่ง). “การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา”. วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์, ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๙).
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). ธรรมบุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๘๐. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน / บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.
- วลัย พานิข. ความเป็นพลเมืองดีในวิชาสังคมศึกษา การวิเคราะห์หลักสูตรมัธยมศึกษาประมวลบทความการเรียนการสอนและการวิจัยระดับมัธยมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- สำนักงานสภาพัฒนาการการเมือง. ประชาธิปไตยชุมชน กลไกขับเคลื่อนภาคพลเมือง เข้มแข็ง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง/สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๓.

- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. รายงานการวิจัยเพื่อจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบายการพัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง. กรุงเทพฯ : บริษัท พรักหวานกราฟฟิค, ๒๕๕๙.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕.
- อนุก เหล่าธรรมทัศน์. การเมืองของพลเมือง : สู่สหัสวรรษใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๕๖.
- , การเมืองภาคพลเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา/สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔.
- Abowitz & Harnish. Contemporary Discourses of Citizenship. In Review of Educational Research, 2006.
- B. S. Turner. Citizenship and social theory. London : Sage Publications, 1993.
- J.A. Banks, (Ed). Diversity and Citizenship Education : Global Perspectives. San Francisco. CA : John Wiley & Sons, 2004.
- Jess Stein. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language. Manhattan: Rh Value Publishing, 2008.
- Rogers M. Smith. Political Citizenship : Foundations of Rights in Handbook of Citizenship Studies, edited by Engin F. Isin and Bryan S. Turner, SAGE, 2002.
- คณะกรรมการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยตามวิถีรัฐธรรมนูญ. ถอดบทเรียน “แบบอย่างที่ดีในการเสริมสร้างความเป็นพลเมือง : มิติในประเทศและมิติของอาเซียน”, ใน, https://www.parliament.go.th/ewtadmin/ewt/ac/download/article/article_20170_626142634.pdf.
- วรากรณ์ สามโกเศศ. การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง. มติชน ฉบับวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๕๔ (กรอบข่าย) [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID= 22721&key=news_research Abowitz.[๓ มีนาคม ๒๕๕๔]
- สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์. หน้าที่พลเมืองและวัฒนธรรมไทย. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://hq.prd.go.th /plan/ewt_news.php?nid =3036